

Vladimír Liška

Šedé

EMINENCE
EVROPSKÝCH
DĚJIN

Vojtěch Slavník ❖ Tomáš Becket ❖ Závíš z Falkenštejna ❖ Jindřich z Lipé
Zikmund Huler z Orlíku ❖ Girolamo Savonarola ❖ Kateřina Medicejská
kardinál de Richelieu a Otec Josef ❖ markýza de Pompadour ❖ Joseph Fouché
Marie Walewská ❖ Klemens Wenzel von Metternich ❖ Grigorij Jefimovič Rasputin
Heinrich Himmler ❖ Lavrentij Pavlovič Berija

Šedé eminence evropských dějin

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.xyz.cz
www.albatrosmedia.cz

x·y·z

NAKLADATELSTVÍ

Vladimír Liška

Šedé eminence evropských dějin – e-kniha

Copyright © Albatros Media a. s., 2019

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA a.s.**

Vladimír Liška

Šedé
EMINENCE
EVROPSKÝCH
DĚJIN

© Vladimír Liška 2019

© NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2019

ISBN tištěné verze 978-80-7597-375-7

ISBN e-knihy 978-80-7597-414-3 (1. zveřejnění, 2019)

Obsah

Prolog	7
Svatostí k věčnosti (Vojtěch Slavník)	9
Rádce, nebo zrádce? (Tomáš Becket)	19
První muž království (Záviš z Falkenštejna)	29
Rytířský rebelant (Jindřich z Lipé)	43
Korupčník (Zikmund Huler z Orlíku)	55
Zlý duch Florencie (Girolamo Savonarola)	69

Vražedná intrikánka? (Kateřina Medicejská)	81
Víc než král (kardinál de Richelieu a otec Josef)	95
Královská metresa (markýza de Pompadour)	107
Nenapravitelný renegát (Joseph Fouché)	117
Vše pro vlast (Marie Walewská)	137
Pro blaho Rakouska (Klemens Wenzel von Metternich)	147
Strážce carské rodiny (Grigorij Jefimovič Rasputin)	165
Zloduch černého řádu (Heinrich Himmler)	177
Stalinův nohsled (Lavrentij Pavlovič Berija)	193
Přehled použitých pramenů a literatury	213

Prolog

Role tzv. šedých eminencí je v dějinách často nejen opomíjena, ale i nedoceněna, ačkoli je zpravidla jen dočasná. Tyto osobnosti obvykle stojí v pozadí politického a společenského dění, avšak navzdory tomu disponují možnostmi rozhodovat o důležitých otázkách, mnohdy mají ve svých rukou osudy celých národů. Nutno říci, že se většinou jednalo o muže a ženy bažící po vlivu, bohatství a moci. Jejich velké osobní ambice s sebou nesly i značná rizika, že se znelíbí těm, kterým sloužili, případně svým protivníkům. Jejich výsadní společenské postavení totiž vzbuzovalo odpor i závist u lidí, kteří toužili po tomtéž – být na výsluní přízně mocných vladařů. Není proto divu, že šedé eminence dávaly v sázku své životy. Mnoho z nich nakonec skončilo na popravištích, ve vězeních, v exilu či zavrženo.

Důvod byl jediný: hra, kterou hráli, byla příliš vrtkavá. Z oblíbeného a protežovaného favorita se mohl velmi rychle stát nepřítel. To bylo hlavní riziko, jež svým konáním podstupovali.

Tato kniha nabízí zúžený výběr historických postav, které na sebe v běhu dějin výrazně upozornily právě tím, že se staly šedými

eminencemi, a pro svá životní dramata, která díky tomu prožily, se jejich jména trvale zapsala do historické paměti. S jejich jmény se pojí dobro i zlo, často dokonce obojí, neboť se většinou jednalo o vcelku kontroverzní osobnosti. Tak už to bývá – dějiny totiž nelze nahlížet skrze černobílé prizma a pro ty osobnosti, jež je pomáhaly spoluvytvářet, to platí dvojnásob. Z jejich životních osudů můžeme dnes čerpat jisté poučení, neboť poučení z dějin nám i v současnosti často chybí.

Svatostí k věčnosti

(Vojtěch Slavník)

Svatý Vojtěch (956–997), jeden z šesti synů mocného východočeského knížete Slavníka, patří do plejády českých světců jako významný český církevní hodnostář a misionář, který nakonec zemřel mučednickou smrtí. Neuběhly ani dva roky od jeho tragického skonu a celý západní křesťanský svět ho již uznával jako svatého. Dokonce i německý císař Ota III. se přišel poklonit k jeho hrobu v polském Hnězdně, kde byl Vojtěch původně pohřben. Jeho svatořečení podporoval i papež Silvestr II., který patřil mezi někdejší Vojtěchovy přátele.

Z toho je zřejmé, že tento světec byl už za svého života uznávanou celebritou a tehdejší vzdělanci ho považovali za významného církevního intelektuála, kterým ostatně také byl. Narodil se však do nešťastné doby. Rod Přemyslovců právě dokončoval sjednocující proces českých zemí a jako držitel většiny moci považoval za svého největšího soupeře právě rod Slavníkovců.

Tento rod si totiž na severovýchodě Čech vybuďoval svou vlastní územní enklávu, která se časem stala samostatným knížectvím. Slavníkovci dokonce razili své mince, měli k dispozici vlastní vojsko a jejich sídlo na Libici jim skýtalo dostatečnou ochranu před každým protivníkem.

To vše bylo pro Přemyslovce nebezpečné, vždyť jim v české kotlině vyvstal soupeř, jenž hájil vlastní zájmy, svobodu i nezávislost, navíc byl hospodářsky, vojensky i politicky zcela rovnocenným partnerem. Zatím se přemyslovští vladaři snažili se Slavníkovci vycházet po dobrém jako se svými spojenci. Jednalo se však o dočasný stav; bylo zřejmé, že dojde ke konečné mocenské konfrontaci.

Traduje se, že Vojtěch byl svými rodiči původně určen ke světskému životu, ale když jednoho dne těžce onemocněl, při modlitbách za jeho uzdravení ho slavnostně zaslíbili Bohu a o jeho církevní dráze bylo rozhodnuto. Kníže Slavník ho proto v 70. letech 10. století vyslal do saského Magdeburgu, aby v tamní proslulé církevní škole studoval a dosáhl vysvěcení na kněze. V roce 980 se po devítiletém studiu Vojtěch vrátil do Čech a jako vzdělaný duchovní začal působit při pražském kostele sv. Víta u prvního českého biskupa Dětmara.

Následovaly dvě zlomové události, které společně určily jeho další osud. Tou první byla smrt knížete Slavníka v roce 981, což zákonitě oslabilo postavení jeho rodu uvnitř českého státu, tou druhou pak o rok později úmrtí biskupa Dětmara, mezi jehož oblíbence Vojtěch patřil. A tak dne 19. února roku 982 usedl Vojtěch po Dětmarovi na biskupský stolec. Nutno říci, že se tak stalo na přímluvu vládnoucího přemyslovského knížete Boleslava II. (932–999), vždyť biskupové tehdy podléhali jeho svrchované moci a byli mu podřízeni.

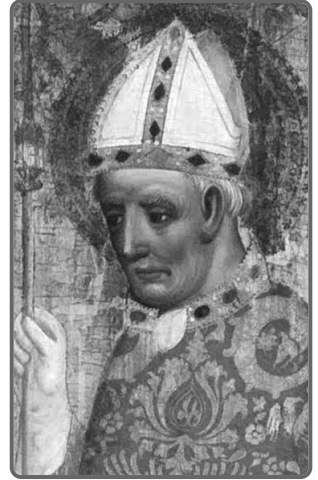
Pokud rozhodnutí Boleslava II. budeme hodnotit s nadhledem, je možné říci, že to byl akt jakéhosi formálního mocenského vyrovnání – přemyslovský kníže jako představitel nejvyšší světské moci,

Slavníkovec Vojtěch jako představitel nejvyšší duchovní moci. Avšak záměr připoutat Vojtěcha těsněji k pražskému knížecímu dvoru mohl mít jiný cíl. Možná šlo o to, aby se Přemyslovci mohli vměšovat do slavníkoveckých záležitostí. Pražský biskup byl totiž závislý na přízni Boleslava II.

Jenomže jak se brzy ukázalo, bylo to jen zbožné přání a brzy se dostavily konflikty. Vojtěch se totiž záhy po svém zvolení pražským biskupem stal v Čechách jedním z propagátorů a obhájců církevních reforem tzv. clunyjského hnutí, jehož snahou bylo vyčlenit církevní majetek i život křesťanského kléru z dosavadních světských pout, upevnit vnitřní organizaci církve a dosáhnout ekonomické i soudní nezávislosti na světské moci – tedy moci vládnoucího knížete.

Tento boj o vymezení sfér vlivu církve a panovnické moci později zasáhl celé křesťanstvo a svůj výraz našel v zápase, během kterého církev později dosáhla na světských vládčích značnou nezávislost, a to i vlivem samotných papežů, kteří se považovali světské moci nadřazení.

Vojtěch se v Čechách tohoto boje o nezávislost církve, a tím i nezávislost biskupského úřadu chopil s vehemencí, kterou Boleslav II. neočekával. Prosazoval zásadu kněžského celibátu (kněží nesměli uzavírat sňatky) i posílení církevního dozoru nad klérem. Začal také zakládat nové kostely s právem

Votivní obraz českého biskupa Vojtěcha od Jana Očka z Vlašimi.

vybírat desátek. Do té doby rozhodoval o přerozdělování desátku výhradně panovník, zatímco Vojtěch se snažil, aby desátky mohla církev disponovat sama. Ostře také vystupoval proti prodeji otroků, z něhož měl panovník značné příjmy. Rovněž kritizoval mnohoženství; v hlubokém středověku bylo vcelku běžné, že tehdejší světští páni žili s vícero ženami v tzv. konkubinátu. Vojtěch hlásal, že to vše přispívá k morálnímu rozkladu země a je tomu potřeba učinit přítrž. Vrstva privilegovaných šlechticů však tyto biskupovy snahy považovala za omezování svých dosavadních práv a odpor proti němu narůstal. Nakonec už toho měl dost i Boleslav II., neboť Vojtěchovy kritiky se ho v řadě věcí osobně dotýkaly.

Biskupovy konflikty s knížecí mocí vyeskalovaly v r. 988 rozkolem. Vojtěch se rozhodl odejít z Čech a zamířil do Říma k tehdejšímu papeži Janovi XIV., aby ho požádal o zproštění biskupského úřadu. Papež jeho žádosti vyhověl. Nyní již bývalý český biskup se nejprve uchýlil do ústraní benediktinského kláštera Montecassino a později v Itálii navštívil i další kláštery. Celé dva roky pak strávil v římském klášteře sv. Bonifáce a Alexia.

Celé čtyři roky strávil Vojtěch v klášterních celách, a když pochopil, jak jsou pro posilování církevní moci kláštery důležité, začal se zaobírat myšlenkou založit první mužský benediktinský klášter také v Čechách. Mezitím v Praze rostla nespokojenost s Vojtěchovými nástupci. Většinou šlo o německé církevní hodnostáře, kteří se v českém prostředí nedokázali správně orientovat. Nedokázali totiž pochopit, že jsou zde u prostého lidu stále zakořeněny některé pohanské zvyklosti. Necitlivými zásahy se biskupové snažili tyto pohanské přežitky vymýtit, a dokonce kritizovali i místní šlechtu, že je vůči těmto projevům jinověrectví příliš benevolentní.

A tak když v roce 992 zemřel míšeňský biskup Volkold, který měl na starosti i církevní správu v Praze, vyslal kníže Boleslav II. za Vojtěchem do Říma poselstvo s tím, aby se opět ujal svého úřadu. Boleslav mu ho vrátil se slibem, že biskupovi dovolí budovat další

kostely, vybírat desátky a založit v pražském Břevnově mužský benediktinský klášter, což se v roce 993 skutečně stalo.

Navzdory všem křesťanským snahám v Praze stále napůl převládaly pohanské vlivy a křesťanské zásady se tu prosazovaly pomalu. Autorita církve zde nebyla taková, jakou si Vojtěch představoval, což dokresluje i případ, kdy se ujal jedné ženy obviněné z cizoložství. Zatímco se pražský lid podle pohanských zvyklostí dožadoval její okamžité popravy, Vojtěch jí podle církevního práva v klášteře sv. Jiří poskytl azyl, což mezi Pražany vyvolalo bouři odporu. Biskupovo postavení u knížecího dvora tím bylo opět otřeseno, neboť Boleslav II. ho vinil z rozpoutání nepokojů.

Za této situace se Vojtěch opět odebral do Říma, rozčarován poznáním, že situace v Čechách je z hlediska další christianizace pro něj neúnosná, neboť církevním reformám se přemyslovský kníže stále bránil.

Zda tento další konflikt podnítl i eskalaci nepřátelství mezi Slavníkovci a Přemyslovci, není sice známo, ale jistě to k uvolnění napětí mezi dvěma nejmocnějšími domácími rody nepřispělo. Mezi tím se schylovalo k válce pohanských polabských kmenů Luticů a Oboritů s německým císařem Otou III., který v roce 995 požádal své české spojence o pomoc.

Císařově žádosti vyhověli jak Přemyslovci, tak i Slavníkovci, jejichž ozbrojené oddíly v čele s novým libickým vladařem Soběslavem se přesunuly za hranice. V tu chvíli nastal kritický okamžik, neboť slavníkovské sídlo na Libici bylo chráněno jen slabě.

Boleslavu II. se tak naskytla reálná šance v konkurenčním mocenském zápase se Slavníkovci definitivně zvítězit. Nešlo mu jen o vyvrácení hlavní bašty jejich moci, ale o vyhlazení celého rodu.

Kalkulace byla jasná. Soběslav je sice v Německu na válečné výpravě, ale pokud se Libici podaří dobýt, nebude se už mít kam vrátit. Vojtěch je daleko a jeho čtyři bratři zůstali doma. Je to

jedinečná příležitost, jak dokončit sjednocení země pod vliv rodu Přemyslovců.

Historikové však dodnes nemají jasno, zda rozkaz k likvidaci Slavníkovců vydal sám Boleslav II., jenž byl tou dobou vážně nemocný, nebo někdo jiný. Známe však ty, kdo stáli v čele vražedného přemyslovskeho komanda. Nebyl to nikdo jiný než Vršovci, kteří již dlouho toužili po záboru slavníkovských držav a patřili ke knížecí suítě. Byli to oni, kdo Boleslavovi II. našeptali tak ďábel-ský plán?

To sice není jisté; možná nebyli zadavateli, ale zcela jistě vyko-navateli libického masakru. Dále víme, že je pak český panovník pověřil nejen správou dobyté Libice, ale i slavníkovského území. Pravděpodobně se jednalo o příslibenou válečnou kořist.

Pozdější kronikář Kosmas (1045–1125) o řádění vyslaných hrdlo-řezů napsal: „Hrad zapálili, ulice krví ztropili a obtíženi krvavým bojem a krutou kořistí vesele se vrátili domů.“ Bylo to snadné oblě-hání. Na Libici bylo jen málo bojovníků a ti nebyli schopni dlouho čelit přesile. Ženy, děti a starci se ukryli v místním kostele sv. Vác-lava, ale nebylo jim to nic platné. Vršovci jako barbari vtrhli do-vnitř a všechny tam povraždili. Nepřežili ani Vojtěchovi a Soběsla-vovi bratři. Kostel byl poté zapálen a Libice vydrancována.

Legenda praví, že biskup Vojtěch měl v Římě měl o tomto tra-gickém konci biskup vidění, a ještě než k němu dorazila zpráva, už věděl, co se stalo. O osm měsíců později ho mohučský arcibiskup Willigis na církevním biskupském sněmu v Římě požádal, aby se do Čech vrátil a ujal se opět správy pražské církve.

Vojtěch však váhal. Má se vracet k vrahům svých blízkých? A tak navštívil papeže, kterému přednesl svou podmínku. Pokud ho v Čechách nebudou chtít, chtěl by v Pobaltí zahájit misionářskou dráhu. Ví, že mezi pohanskými Lutici či Prusy to bude nebezpečné, ale jemu už na životě příliš nezáleží. Jeho domov je v troskách a zbyla mu jen církev, které chce sloužit.

Papež s touto podmínkou souhlasil, a když Češi Vojtěcha za svého církevního pastýře skutečně odmítli, zamířily biskupovy kroky nejprve k německému císaři Otovi III. s posláním od papeže, který oceňoval císařovo christianizační úsilí mezi pohany. S Otou III. Vojtěch několikrát rozmlouval, záhy si spolu porozuměli a bylo patrné, že mezi sebou navázali přátelský vztah.

Tento německý panovník byl totiž vzdělaný, zbožný a okamžitě poznal, že má před sebou stejně vzdělaného, a navíc moudrého muže, s nímž mohl otevřeně diskutovat o čemkoli – o církevních otázkách i politice. Vojtěcha se od jeho rozhodnutí působit mezi pohanskými Prusy snažil přemluvit, neboť o nich kolovaly zvěsti, že s křesťany nemají slitování, ale biskup už byl rozhodnutý. Půjde právě tam, ať už se stane cokoli.

Zavraždění biskupa Vojtěcha na jeho misionářské cestě v pohanském Prusku (obraz Věnceslava Černého).

*Náhrobek s ostatky
svatého Vojtěcha
v polském Hnězdně.*

Z Německa pak zamířil k polskému panovníkovi Boleslavu Chrabrému, kde se chtěl setkat s bratrem Soběslavem, který zde po libické tragédii našel azyl. Soběslav žádal polského krále, dávného spojence a přítele Slavníkovců, aby mu dal k dispozici vojsko. S ním chtěl vtrhnout do Čech a pomstít se Přemyslovcům a Vršovcům za masakr na Libici. Ale Boleslav Chrabrý váhal: svou vlastní vojenskou intervenci proti českému knížeti sice sám plánoval, ale zatím měla ještě několik let počkat.

Vojtěch tedy polského krále požádal o podporu svého rozhodnutí jít mezi pohanské Prusy jako křesťanský misionář a zasloužit se alespoň o slávu církve, když sláva a moc Slavníkovců v Čechách vyhasla.

Také Boleslav Chrabrý varoval před riziky, které ho mezi Prusy čekají, ale Vojtěch už byl připraven na cestu a nic ho nemohlo od jeho rozhodnutí odvrátit. Snad i on v tomto kroku spatřoval únik před světem, který mu způsobil tolik bolesti, možná mu už na vlastním životě nezáleželo, kdo ví...

Dne 23. dubna roku 997 se osud Vojtěcha Slavníka naplnil. Pohané na něj zaútočili ve chvíli, kdy mířil k jejich posvátnému háji. Tam ho přibili ke stromu a ubodali jako oběť svým božstvům. Při rituálních tancích mu pod vlivem alkoholu a přírodních drog nakonec usekli hlavu.

Polský panovník později Vojtěchovy ostatky od pohanů vykoupil zlatem a dal je pohřbit v Hnězdně. Mučednickou smrtí si Vojtěch vysloužil svatořečení a stal se jedním z dalších významných světců nejen v Polsku, ale poté i v Čechách.

I když biskup Vojtěch v českých zemích usiloval o šíření křesťanství a prosazoval reformy, které by moc církve povýšily alespoň na úroveň světské moci, příliš se mu to nepodařilo. Jeho zásluhou však v českém knížectví alespoň vznikl první mužský klášter a později těchto opor církevní moci začalo přibývat.

Vojtěchovy vztahy s přemyslovským panovníkem Boleslavem II. byly komplikované. Je otázkou, kdo na nejrůznějších sporech mezi nimi nesl větší podíl viny. V církevních záležitostech se zpočátku Vojtěch snažil Boleslava II. usměrňovat, ale nebylo mu to příliš platné. Snad jen těsně po nástupu do biskupského úřadu měl na tohoto českého panovníka silnější vliv a zřejmě jen nakrátko u pražského dvora sehrál roli šedé eminence. Vlivem intrikujících šlechticů, kteří obklopovali panovníka, však k vzestupu biskupovy moci nedošlo.

Boleslav II. se do českých dějin každopádně zapsal jako vladař, který „ohněm a mečem“ dokončil sjednocení českého státu pod přemyslovskou vládou, ne však nadlouho. Jak ukázal následný vývoj, půtky mezi jeho potomky nakonec český stát natolik oslabily, že hrozil jeho rozklad i zánik celého přemyslovského rodu. Možná někdo Přemyslovce proklel za libické vraždění, ale ti to nakonec ustáli a vybudovali z českého knížectví silný státní útvar, jenž se stal uznávaným v celé střední Evropě.

Rádce, nebo zrádce?

(Tomáš Becket)

Dne 29. prosince roku 1170 dorazila ke katedrále v Canterbury skupina jezdců vedená čtyřmi rytíři v plné zbroji. Sesedli z koní a dožadovali se vstupu k místnímu arcibiskupovi Tomáši Becketovi (1118–1170), který se po svém nedávném příchodu z francouzského exilu v Anglii opět ujal církevního úřadu. K návratu ho přiměl anglický král Jindřich II. Plantagenet (1133–1189), mocný panovník, který v zemi, kde před jeho nástupem na trůn vládl chaos a bezpráví, nastolil řád a pořádek.

Moci krále se však vzpíral právě canterburský arcibiskup, neboť Jindřich II. chtěl pod světskou soudní pravomoc zahrnout i křesťanský klér, což bylo v rozporu s církevním právem, podle kterého spadaly zločiny a přestupky osob kněžského stavu pod pravomoc církevního soudnictví. Tresty udělované církevním soudem byly podstatně mírnější. Tak mohli angličtí kněží obžalovaní z vražd a jiných násilných trestných činů unikat světské spravedlnosti,

příčemž je u církevních soudů čekaly maximálně nucené pobyty v odlehlých klášterech a uložená pokání. Král proto žádal, aby každá taková osoba byla odsvěcena, aby mohli být jako laici předáni k potrestání světské moci.

Byl to Tomáš Becket, od roku 1161 canterburský arcibiskup, který se proti Jindřichově přístupu k řešení daného problému postavil s vysvětlením, že žádný zločin nemůže být trestán dvakrát. Král sice nakonec dokázal v této při zvítězit a také canterburský arcibiskup byl nucen podepsat zákon, který církevní odsvěcení v daných trestních případech nařizoval, avšak Becket se svým podpisem necítil být nijak vázán, neboť papež rozhodl, že jeho podpis byl vynucen pod nátlakem, a nemá tudíž žádnou platnost.

Tak se canterburský arcibiskup postavil do čela těch představitelů anglického kléru, kteří trvali na zásadách neporušitelnosti církevního práva a tvořili namnoze velice bohatou a mocnou kněžskou kastu. Někteří biskupové a opati měli dokonce i vlastní ozbrojené družiny, a i když přísahali věrnost králi, v otázce svých církevních pravomocí mu nemínili ustupovat, neboť mezi nimi platila zásada, že služba Bohu je důležitější než služba králi.

Rytíři, kteří dorazili zmíněného prosincového dne do Canterbury, byli uvedeni do arcibiskupského pokoje, kde Becket právě obědval. Tři z nich dobře znal. Byli to královi věrní přívrženci, kteří v Becketovi spatřovali vždy jen potíživistu. A tak je arcibiskup nejprve okázale ignoroval, neboť tušil, že k němu jistě nedorazili s přátelskými úmysly.

Měl pravdu, a když se nakonec příchozích otázal, co mu chtějí, rytíři mu sdělili, že se král dozvěděl nejen o jeho vánočním kázání, v němž panovníka urážel, ale i o dopise, který bez králova vědomí napsal papeži, a to bez ohledu na zákon, že každý list Svatému otci může být odeslán jen s panovníkovým souhlasem. Oznamili mu, že proto s ním chce Jindřich II. mluvit ve Westminsteru a že oni byli vysláni jako jeho doprovod. Tak zněl králův rozkaz.

To poslední však byla lež. Jindřich II. žádný takový rozkaz nevydal a rytířské komando jednalo na vlastní pěst. Vědělo se, že panovník má už Becketova kverulantství plné zuby, vždyť Jindřich II. se před svými rádci nechal nedávno slyšet, proč ho konečně canterburského arcibiskupa někdo nezbaví, a zároveň prohlásil:

„Moji poddaní jsou zbabělci a muži bez srdce. Nedbají na věrnost, kterou jsou svému králi povinni, a dovolí, abych se stal šaškem nějakého kněze nízkého původu.“

Na mysli měl právě Tomáše Becketa, původem z měšťanské rodiny, kterého kdysi učinil svým kancléřem a později canterburským arcibiskupem.

V těch časech však byli ještě přáteli a král se na svého kancléře mohl ve všem spolehnout. Jindřich II. k němu pociťoval důvěru, vždyť Becket mu byl za své povýšení zavázán a vysoký úřad, který zastával, plnil k jeho naprosté spokojenosti. Navíc byl nejbližším královým rádcem i oddaným spolubojovníkem v bitvách, které musel v Anglii Jindřich II. se svými odpůrci svádět. Jak mohl tenkrát anglický král tušit, že si v tomto vychytralém klerikovi, kterého mu doporučil tehdejší canterburský arcibiskup Theobald, hřeje na prsou hada?

Anglický král Jindřich II., jemuž Tomáš Becket věrně sloužil jako kancléř.

Obrat nastal ve chvíli, kdy Theobald zemřel a král uprázdněnou canterburskou diecézi předal právě Becketovi. Byla to vlastně odměna za jeho věrné služby a Jindřich II. byl přesvědčen, že nový arcibiskup bude i nadále hájit jeho výsostné zájmy.

Becketovu volbu tenkrát angličtí biskupové přijali s velkými rozpaky, neboť ho považovali spíše za vojáka než za osobu vhodnou pro výkon v tak významném církevním úřadu. Nemohli však proti královi vůli nic namítat, Becket byl přece již dříve knězem a arcibiskup Theobald ho před smrtí rovněž doporučil za svého nástupce. Nikdo totiž nevěděl, že právě jemu donášel důležité informace o králi i dění na jeho dvoře, což svědčí o tom, že Tomáš Becket jako králův kancléř zároveň plnil roli Theobaldova tajného agenta, aniž o tom měl Jindřich II. jakékoli tušení.

Jakmile Becket nastoupil do arcibiskupského úřadu v Canterbury, vše se najednou změnilo. Z někdejšího věrného králova stoupenice se obratem stal jeho protivník.

Neustálé konfrontace s panovníkem a jeho nejbližšími rádci dosáhly takové míry, že Becket v roce 1164 ze strachu ze zatčení uprchl nejprve do Flander a poté do Francie. V exilu strávil šest let a během této doby se třikrát sešel s Jindřichem II. na společném rokování, neboť anglickému králi patřily ve Francii rozsáhlé enklávy a velice často zde pobýval.

Jenomže jejich setkání mělo vždy dramatický průběh, neboť ani jeden nehodlal ze svých názorů ustupovat. Vždy se rozešli ve zlém, ale roku 1170 se králi konečně podařilo Becketa přemluvit, aby se vrátil zpět do Anglie. Vypadalo to, že k sobě konečně našli cestu.

Jenomže arcibiskup byl arogantní a sebestředný člověk, a jakmile se v Canterbury opět ujal svého úřadu, začal krále zase kritizovat a popouzet proti němu anglický klér. Nyní, po několika měsících, měla přijít odplata a královi samozvaní mstitelé hodlali Tomáše Becketa zajmout.

Jenomže on s nimi nechtěl nic mít a začal na nezvané hosty křičet, že se do Anglie nevrátil proto, aby se nechal králem z Canterbury vyhnat, navíc mu nemá Jindřich II. co rozkazovat, neboť to přísluší pouze papeži! Proč tedy za ním král nepřijel sám, když s ním chtěl hovořit? Ať tedy páni rytíři prominou, ale nehodlá s nimi nikam jezdit. Musí teď do katedrály připravit bohoslužby, ať tedy králi vyřídí, že na něj čeká zde.

Poté Becket odešel, zatímco jeho pokoj se zaplnil ozbrojenci z řad jeho stráží. Slyšeli předchozí hádku a přiběhli svého pána chránit.

Rytíři, vedení Reginaldem FitzUrsem, sice Becketovým lidem přikázali, ať odejdou, ale ti se ani nehnu. Nezbylo, než aby se návštěvníci odebrali do ambitu, kde na sebe navlékli brnění, což signalizovalo, že se chystají k odchodu. Místo toho však přikázali svým vojákům, aby s nimi šli do katedrály za arcibiskupem, který se tam mezitím uchýlil.

Když spiklenci vtrhli dovnitř, rozpoutala se v katedrále bitka, během níž Becketovu ochranku snadno přemohli. Potom se rytíři chopili arcibiskupa, který se pokoušel bránit. Byl to robustní muž, ostřílený mnoha bitvami. Vždyť kdysi jako kancléř patřil mezi přední královny bojovníky.

Jeho odpor rytíře rozzuřil. Volali, že je zrádce, a ať se vzdá. Ale Becketovi se je podařilo setrást. Pak ho jeden z útočníků mečem náhle prudce udeřil do hlavy, ale rána arcibiskupa omráčila jen napůl. Začal křičet, že je připraven pro záštitu církve zemřít, teprve při třetí ráně se mu podlomila kolena a s rozraženou lebkou se sesunul na podlahu.

V tu chvíli se jeho vrahové zastavili a vsunuli do pochev své meče. Bylo totiž jasné, že je arcibiskup mrtvý, z jeho strašlivých ran na hlavě krev vytvořila obrovskou kaluž. Děsivé dílo bylo dokonáno a rytíři už jen přihlíželi, jak se k mrtvému začali sbíhat místní mniši, kteří ho vysvlékli ze zakrváceného roucha. Pod ním měl

Becket na sobě jen tuhou žíněnou košili a na zádech velké jizvy po sebemrškačství.

Vrazi strnuli. Najednou měli dojem, že před nimi leží mučedník, neboť mnišská kutna z kozí kůže, kterou měl arcibiskup na sobě, byla velice nepohodlná a při pohybu musela svému nositeli způsobovat nepříjemnou bolest. Jejich oběť skutečně žila jako mnich. Pod Becketovou arogancí se skrývala tvář svatého muže, jenž zřejmě s pokorou a odříkáním opravdu sloužil Bohu!

Když rytíři odcházeli, krve by se v nich nedořezal. Co to provedli? Zabili světce. Až se to dozví král, krev mrtvého arcibiskupa může padnout na jejich hlavy! Ale kdyby se tak zuřivě nebránil, mohlo to dopadnout jinak, přijeli ho přece jen zajmout a dopravit k panovníkovi, který by pak sám rozhodl o jeho dalším osudu.

Mučednická smrt biskupa Tomáše Becketa v canterburské katedrále mu nakonec vynesla svatořečení.

Jejich obavy však byly zbytečné. Jindřich II. je nikdy nepotrestal, což později vedlo k jiné verzi o arcibiskupově zavraždění. Podle ní sám král tajně vydal oněm čtyřem rytířům rozkaz k jeho násilnému odstranění, neboť pouze oni byli svolní k tomu, takový zločin provést. Šlo o již zmíněného Reginalda FitzUrse, Hughha de Morville, Wiliama de Tracyho a Richarda le Bretona.

Ale pravděpodobnější je tradovaná legenda, podle které byli vrazi Tomáše Becketa jen šlechtici, co si chtěli arcibiskupovou vraždou vysloužit králův vděk. Jak to tedy doopravdy bylo, už dnes nevíme, jisté je, že to Jindřichovi II. pořádně zkomplikovalo život, neboť velká část anglického národa ho vinila z toho, že celý masakr sám zinscenoval.

Zvěst o tom, že Tomáš Becket žil v soukromí jako mnich a kajník, který se nechával svým zpovědníkem dokonce bičovat, se brzy roznesla celou Evropou. Tehdejší papež Alexandr III. Becketa svatořečil, zatímco Jindřich II. byl církví vykreslován jako netvor, jenž zapříčinil jeho mučednickou smrt.

Faktem je, že Tomáš Becket se ve funkci canterburského arcibiskupa zcela změnil v nesnášenlivého a nadutého člověka, který se anglickému králi, jemuž předtím tak věrně sloužil, začal stavět na odpor. Ale po jeho mučednické smrti se postavení Jindřicha II. v Anglii výrazně zhoršilo a papež, rozlícený tím, že Becketovi vrahové ušli potrestání, prý dokonce uvažoval o církevní klatbě. Nakonec anglickému králi uložil jen pokání.

V roce 1174 se Jindřich II. v rouchu kajníka vypravil k hrobce Tomáše Becketa do Canterbury, kde strávil den a noc a ležel na zemi v modlitbách. Společnost mu dělali i prostí poutníci, neboť tou dobou už byl zavražděný arcibiskup svatořečen. Tvrdilo se, že řada nemocných lidí byla u jeho hrobu zázračně uzdravena. Z Canterbury se stalo významné poutní místo, kde se prodávaly relikvie a další cetky k věčné arcibiskupově památce.

*Další středověké
zobrazení vraždy Tomáše
Becketa.*

Král se nakonec nechal canterburskými mnichy na důkaz svého pokání zbít holí a nakonec zcela vyčerpán nasedl na koně a odjel do Londýna. Ceremonie královy pokory byla u konce a pravdou je, že díky ní si opět mezi svými anglickými poddanými získal ztracenou vážnost.

Ze svatého Tomáše Becketa se v Anglii časem stal prestižní kult a z muže, který si dovolil odporovat svému vladaři, se stala spirituální ikona Anglie. Výsledkem bylo, že Jindřich II. své spory s anglickou církví prohrál a církevní soudy si svou nezávislost na obecném právu uhájily. Tomáš Becket už navždy zůstal velkým hrdinou a světcem, kterého si pro jeho neohroženost vážila celá země.

Tragický konec byl jen dílčím svědectvím zápasu křesťanské církve se světskými vládci o moc, jenž ve 12. století probíhal i v jiných feudálních evropských zemích. Církev se postupně etablovala jako samostatná mocenská síla, ale tento proces tehdy ještě nebyl dovršen. Snahy světských panovníků podřídit si církev nejen jako přirozeného spojence, ale zároveň i služebníka sice přetrvávaly, ale narážely na rostoucí odpor papežů i dalších církevních prelátů, mezi které lze řadit i Tomáše Becketa.

V postavách anglického krále a canterburského arcibiskupa se střetly dvě autoritativní osobnosti, z nichž každá sledovala rozdílné

zájmy. Becket se jako kancléř Jindřicha II. dobře naučil politickému řemeslu i tomu, jak uplatňovat sílu moci. A když se stal arcibiskupem, dokázal nabyté zkušenosti v královských službách obratně využívat.

Ke své smůle je obrátil proti tomu, komu předtím s oddaností sloužil, což ho nakonec stálo život. Jako šedá eminence anglického krále se najednou stal významným předákem a současně i šedou eminencí anglické církve, tvořící do jisté míry stát ve státě, což chtěl Jindřich II. změnit, zatímco Tomáš Becket mu v tom bránil. A právě tento jeho obrat Jindřich II. zákonitě vnímal jako zradu.

Zda právě on nařídil Becketa zavraždit, nebo se skutečně jednalo o separátní, svévolnou akci jeho nejvěrnějších přívrženců, nelze s jistotou rozhodnout. Tento zločin však postavení Jindřicha II. nepochybně podkopával do té míry, že se nakonec musel podrobit nejen papeži, ale i anglickému duchovenstvu, které svou nezávislost na světské moci v otázce církevního soudnictví uhájila.

Mučednická smrt Tomáše Becketa tak dokonala to, o co se on snažil celá dlouhá léta. Anglický král Jindřich II. musel církvi v otázce nezávislosti na světské moci ustoupit, zatímco ze zavražděného canterburského arcibiskupa se stal anglický světec.

První muž království

(Záviš z Falkenštejna)

Už v dobových historických pramenech narážíme na protichůdná hodnocení muže, který byl po jistou dobu považován za nekorunovaného vládce Království českého. Jmenoval se Záviš z Falkenštejna (cca 1250–1290) a stál v čele mocného jihočeského rodu Vítkovců. Zatímco Dalimil ho ve své kronice nazýval „znamenitým rytířem“, v pozdější Zbraslavské kronice je vykreslen jako kuplíř a zrádce, kterému šlo vždy jen o vlastní prospěch. Jaký tedy ve skutečnosti byl?

Především můžeme zdůraznit jedno – Záviš z Falkenštejna byl nesporně vynikající politický taktik a vždy hájil především zájmy Vítkovců. Ale jak o něm mohl Dalimil tvrdit, že byl rytířem, když rytířský kodex vyznával především dvě mravní hodnoty – úctu k ženám a smysl pro čest a spravedlnost? O Závišovi se přece odjakživa traduje, že v bitvě na Moravském poli v roce 1278 zradil

českého panovníka Přemysla Otakara II. (1233–1278), který v této kruté bitvě nakonec padl.

Jenomže tenkrát to ve skutečnosti bylo trochu jinak. Fakt, že se Vítkovci postavili v této bitvě proti svému králi na stranu jeho protivníka, římského krále Rudolfa I. Habsburského (1218–1291), je sice doložen, ale podle všeho se drželi v oné bitvě vzadu, tedy tak říkajíc stranou, a nebyli do boje prakticky vůbec nasazeni. Za jejich nepřátelství si vlastně Přemysl Otakar II. mohl svou vnitřní politikou sám, když se snažil z Království českého učinit autoritativní monarchii, v níž měl mít panovník rozhodující mocenský vliv a výsadní postavení nad příslušníky ostatních stavů – tedy duchovenstvem a šlechtou. Král totiž prosazoval ideu, že jedině on je vlastníkem celé země a podle toho také může s ostatními stavy jednat.

To se pochopitelně nejbohatším šlechtickým rodům, mezi které patřili i Vítkovci, nelíbilo a snahy krále prosadit zákony, jež by omezovaly moc domácí šlechty a podřizovaly ji panovnické moci, narážely na stále větší odpor, který vyvrcholil otevřenou vzpourou Vítkovců. Na jihu Čech vládli téměř neomezeně a tohoto svého výsadního postavení se rozhodně nehodlali vzdát.

Jejich odboj proti českému králi začal v okamžiku, kdy Přemysl Otakar II. v jejich državách založil klášter Zlatá Koruna a věnoval mu území o rozloze téměř 1 000 kilometrů čtverečních. Vítkovci tento čin považovali za zásah do vlastní suverenity a správně rozpoznali, že vedle Českých Budějovic (královského města) se má klášter Zlatá koruna stát další základnou k rozšiřování panovnické moci.

Mnohaletý odboj Vítkovců se nakonec českému králi v roce 1276 podařilo potlačit a jejich tehdejšího předáka Boreše z Rýzmburka nechal o rok později popravit. A právě tehdy se do popředí dostává osoba Závíše z Falkenštejna, který s dalšími Vítkovci před královou pomstou uprchl do sousedních Rakous, kde jim tamní

šlechta, patřící k odpůrcům českého krále, poskytla azyl. Rakousy se navíc tehdy dostaly do držení již zmíněného římského krále Rudolfa I. Habsburského. Jak? Docela jednoduše.

Český panovník totiž volbu Rudolfa I. Habsburského za římského krále nechtěl uznat, sám o tento významný post neúspěšně usiloval a jeho volbu považoval za spiknutí proti své osobě. Nový panovník Svaté říše římské však reagoval tím, že nad Přemyslem Otakarem II. vyhlásil říšskou klatbu, čímž ho vlastně postavil mimo říšské zákony a kdokoli na území sousedních zemí nyní mohl českého krále zajmout a soudit. Říšská klatba tak poškodila nejen Přemyslovi domácí i mezinárodní prestiž, ale i jeho dosud elitní postavení mezi střeoevropskými vladaři.

Nakonec českému králi nezbylo nic jiného než se Habsburkovi poddat jako jeho vazal, čímž dosáhl toho, že nad ním byla říšská klatba zrušena, ale zároveň se musel vzdát území Rakous, na které si římský panovník činil nároky. Mnohem horší však bylo, že český král pak přijal svou zemi z rukou Rudolfa I. Habsburského jako říšské léno, čímž stvrzoval svou podřízenost.

Přemysl Otakar II. nepochybně jednal pod tlakem okolností, vždyť přijetí Království českého jako lenního území bylo v rozporu s ustanovením Zlaté buly sicilské, která proklamovala nezávislé a suverénní postavení přemyslovských králů vůči sousední německé říši, takže římský panovník neměl právo jednat s Přemyslem Otakarem II. jako se svým leníkem.

Vše se odehrálo v roce, kdy Vítkovci odešli do rakouského exilu a pochopitelně českému králi přáli jeho ponížení. V okamžiku, kdy už bylo jasné, že se Přemysl Otakar II. připravuje k válce, aby si se svým mocenským rivalem vyrovnal účty, Závíš z Falkenštejna nabídl své služby – včetně branné pomoci – právě Rudolfu I. Habsburskému.

Traduje se, že v noci před rozhodující bitvou Závíš z Falkenštejna tajně navštívil českého krále v jeho ležení a chtěl mu nabídnout